

A VIDÉKI IRODALOM KÉRDÉSE

ÚJ FOLYÓIRATOK VIDÉKEN

A VIDÉKI MAGYAR IRODALOM problémája ma sokkal idősebb, mint bármikor volt és a vele kapcsolatos elvi kérdések tisztázása sohasem lehetett sürgetőbb, mint napjainkban. Szinte napról-napra kapunk híreket irodalmi, társadalmi és kulturális mozgalmakról, melyek vidéki városainkhoz kapcsolódnak. A vidék sohasem követelhetne volna oly joggal a maga érdekeit, mint éppen most: a tájegység, a népi jelleg hangsúlyozásának korában.

A decentralizáció gondolata korántsem újkeletű, országos jelentőségű kérdéssé azonban csak a háború után szélesedett. Ahogy irodalmi és kulturális életünk Budapesten kiteljesedett, tüstént felvetődött a főváros határain kívüli irodalom szükségének érzése. Vidéki városaink irodalmi életét azonban — túl a kisigényű, többnyire csak közművelődési szempontból jelentős vidéki irodalmi társaságok munkáján — mindmáig nem sikerült megteremteni. (A vidéki irodalmi társaságok közül tisztelet annak a kevés kivételnek, mely jelentősebb hatást tud gyakorolni.) A magyar klasszicizmus után a honi tájjal és kultúrájával foglalkozó szellemi áramlat lett volna az első alkalom arra, hogy a decentralizáció megvalósuljon. A decentralizáció azonban nem csupán stíluskérdés, elsősorban irodalomtársadalmi és műveltségi probléma s vidéki városaink kulturális állapota még felkészületlenül fogadta ezt a törekvést. Németországban a nagyváros irodalmi uralmával szemben határozott és erős mozgalom állt e stílus mögött, nálunk a németekéhez hasonló Heimat- und Dorfdichtungról alig beszélhetünk. Szegeden a Heimatkunstnak Tömörkény mellett egész kis gárdája termett¹ és itt élt hosszabb ideig ennek a stílusnak két legjellemzőbb magyar képviselője, Gárdonyi Géza és Mikszáth Kálmán. Ennek ellenére Szegeden épügy nem támaszkodhatott ez az irány egészséges irodalmi életre és kiterjedt olvasótáborra, ahogy az ország más városaiban sem.

Ha Szeged példáját ragadjuk is ki, körülbelül ugyanez volt a helyzet többi vidéki városainkban is. A vidéki nagy magyar városok műveltségi színvonala annyira nem tért el egymástól lényegesen, mintha a Mecsekalja nem is különböznék Szeged világától, vagy

¹ V. Ö. Ortutay Gyula: Tömörkény István. (Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának kiadása, 1934.) 62. old.

Szeged Debrecentől. 1906-ban az ifjú Juhász Gyula cikke kapcsán¹ — melyben az akkor még alig ismert, kezdő poéta fiatalos lendülettel tárgyalja a vidéki irodalom kérdését — élénk vita indult meg. Juhász felveti, hogy lehetséges-e Szegeden irodalom? Megteremthető-e Szeged irodalmi élete? A kérdésre a korabeli Szeged irodalmából kiinduló, erősen szubjektív, de tanulságos kritikái cikkben válaszol. „Szeged irodalmi szempontból két részre oszlik: Szegedre és vidékére. Vagy mondjuk így: az irodalom szerint van Szeged város és Szeged megye. A városnak nem volt és nincs irodalma, mert nem volt története, múltja és egyéni jellege. Szeged nem volt soha irodalmi fészek ... A szegedi városi író voltaképpen csak magyar író. Valójában átutazó Pest felé.“ A szegedi népieseket viszont Juhász nem tartotta tehetségeseknek. (Később, mikor maga is Szegeden maradt, Tömörkényről megváltozott a véleménye. A Dugonics-társaság megbízásából életrajzát is megírta.) „A szegedi városi írókat, ha érnek valamit — folytatja tovább — előbb-utóbb úgyis meglátja és elnyeli Budapest. Ki tudja, talán akad egyszer egy szegedi író, aki Budapestet nyeli el! De annak meg lehetős óriásnak kell lenni. Addig marad Szeged, ami volt: a magyar írók feltételes megállóhelye.“ A cikket követő vitában Juhásznak szemére hányták fiatalságát, a támadások sora már az ízléstelenség határát is érintette, de legérdekesebb a mi szempontunkból Csuka Ferenc szegedi újságíró hozzászólása, aki komoly tárgyilagossággal ismeri fel a vidéki irodalom kibontakozásának legfőbb akadályát:² nem mondja, hogy nincs szegedi irodalom, igen becsüli Tömörkényt és a többieket is, de igazi irodalom csak ott lehet, ahol közönség is van. S Szegeden aligha van több, mint 250 könyvvásárló. (!) Ezek olvassák Tömörkényt, de Adyt és Zolát épúgy. Ők azok, akikre ránehezedik a részletfizetéses könyvsorozatok egész garmadája. A Singer és Wolfher, a Franklin-társulat épúgy számít rájuk, mint a szegedi írók. S mit csinálna Tömörkény a Singer és Wolfher nélkül, hacsak a helyi 250 olvasóra kellene számíttania? Szegeden, ha van is író, nem lehet igazi irodalom, mert a publikum érdeklődése hiányzik.

Ahogy ezekből a kiragadott hírlapi idézetekből is kitetszik, vidéki irodalmunk kibontakozásának legfőbb akadálya—legalább is egyesekben —már a háború előtt tudatos volt, akkor, mikor még a Heimatkunst, ez a par excellence provincia-művészet megteremthette volna a vidék irodalmát. A vidék igazi tehetség számára fejlődésének csak átmeneti lakóhelye lehetett, vagy, mint Juhász Gyula mondta: a magyar írók feltételes megállóhelye. „Mikszáth és Gárdonyi, kikben az irodalmi közfelfogás szerint elsőnek jelentkezik a Heimatkunst, hamarosan szűknek találják mondanivalóik számára ezt a formát. A magyar vidék ekkor még nem érett meg kifejlődő, életképes irodalmi életre, a vidéken maradt tehetségek önkénytelenül elszigetelődnek, fejlődésük iránya egy formának szűk keretén belül megakad, s még szerencse, ha ennek az egyetlen adódó formának és mondanivalónak a legtisztább, a legmegfelelőbb hangját találják el.“³ Világos példája ennek a gondolatnak

¹ Szegedi irodalom. (Szeged és Vidéke, 1906 július 15.)

² írók és irodalom. (Szeged és Vidéke, 1906 július 22.)

³ Ortutay Gyula: I. m. 64. old.

a pályája végéig vidéken maradt Tömörkény és Petelei munkássága s Juhász Gyula költészete is, mely épúgy elszigetelődött és egy formának szűk keretei közé szorult, mint az előzőké.

Ezek a történelmi tények nagy mértékben még ma is állnak, de ha szétnézünk vidéki városaink újabb mozgalmi között, mégis más eredményekre kell jutnunk, mint a háború előtti évek íróinak. Ma a vidék elsőrangú országos probléma. A haladó magyarság mindenestől tudatában is van annak, hogy értékeinek művészi kiaknázása és tudományos számbavétele a magyarság létkérdései közé tartozik. A vidék kulturális befogadóképessége a háború után minden bizonnyal fokozódott, s irodalmi és tudományos termése is jóval túlhaladta a háború előtti évek statisztikáját. Az elszakított Erdély irodalma Tamási Áron és Nyíró József székely népies tárgyú írásaiban mély művészi alkotásokat adott, a csonka ország vidéki mozgalmához azonban még korai volna esztétikai szempontokkal közeledni. A vidék mozgalmainak irodalmi problémája — legalábbis egyelőre — nem is lehet esztétikai kérdés, sokkal inkább kulturális és politikai megfontolásokat igényel. A háború előtt vidéken élő tehetséges író céltudatosan Pest felé törekedett, ma már több és több író akad, aki egyenest harcot indít a vidék műveltségének emeléséért, hogy ezzel megvesse a vidéki irodalmi élet alapját.

Nem szükséges kifejtetni, hogy a nép és a vidék problémái, az új népies irodalom felé három író: Ady, Móricz, Szabó Dezső és a folklorista Bartók és Kodály irányította a fiatalság figyelmét s rajtuk keresztül lett a vidék fiatalságunk legtöbbet vitatott kérdése. A magyar vidék háború utáni kulturális mozgalmi főként kezdetben az országnak Budapest után három legnagyobb, egyetemmel rendelkező városához: Debrecenhez, Pécshez és Szegedhez kapcsolódnak. Az itteni munka időrendi kezdetén azonban nem az az ifjúság áll, melynek első arcát a nép felé forduló modern magyar művészek formálták meg, hanem maguk az egyetemek. Az egyetemi belső munka mellett ezekben a városokban megjelennek az egyetemek folyóiratai is. Pécsen a *Minerva*, Szegeden a *Széphalom*, a *Népünk* és *Nyelvünk*, legújabbban pedig a *Szegedi Füzetek*, és végül a harmadik egyetemi városban a *Debreceni Szemle*, s itt említhető a *Dunántúl* a *Pannonhalmi Szemle* is. Persze ezek az egyetemi folyóiratok egészen más célkitűzéssel indultak, mint a fiatalságnak akár folyóirat hasábjain, akár más területen megnyilatkozó kísérletei. Nem lehet itt célunk munkájukkal foglalkozni. Rövid szemlénkben néhány újabb vidéki folyóirat munkájára szeretnénk rávüágítani.

A helykutatás terén, szigorú pozitivisták szempontjaival az 1930-ban indult *Győri Szemle* igyekezett legtöbbet megvalósítani. Kitűzött programja is ez: „Győr, majd Győr megye és az egész Felső-Dunántúl kultúrájának ismertetése és teljesebbé tétele.” Persze, ha eddig megjelent füzeteket részletesen szemügyre vesszük, kutatási szempontjaira vonatkozólag nem egy kritikai megjegyzést kellene tennünk. Mályusz Elemér a német helykutatás folyóiratairól és a magyar *Győri Szemlé*ről írva¹ rezignáltan állapítja meg, hogy milyen messze

¹ Három Folyóirat. (Századok, 1934. évf. 45—65. old.)

maradt el a magyar tudományos kutatás attól a hatalmas munkától, melyet a müncheni Deutsche Akademie kezdeményezésére, országhatároktól függetlenül, a világ német tudósai végeznek. Az új német tudomány nemcsak elvonatkoztatott értelemben végzett jelentősei, hanem öntudatosította a világ minden németjét, felébresztette bennük kulturális összetartozásuk tudatát. Tudatosította bennük azt az eszmét, amely Trianon óta az elszakított magyarságnak is alap gondolata lett, — sajnos, nem olyan messzemenő teremtő bélyeggel, mint a németeknél — hogy egy nép nem ott végződik, ahol az ország, hanem ott, ahol a nyelv, a kultúra határai vannak. A vidéki magyar kutatást bizonyára ugyanaz az erő teremtette meg, ami a német mozgalmakat, de a mi vidéki íróink legtöbbször nem tartotta maga előtt azokat a korszerű gondolatokat, melyeket a német tudomány követett s módszerbelileg sem követte azokat a szempontokat, melyeket mai kutatóknak semmi esetre sem lehet szem elől téveszteni. „Ma a nacionalizmus világszerte új formát öltött és a polgárságon kívül a nép gondolkodását is át akarja hatni. Történettudományunk megtehetné, hogy nem vesz tudomást erről az óriási átalakulásról és a szellemtörténet finom szálaival befonja magát, se látva, se hallva a nagyvilágon történekről. Egy nép, mely elveszítette valóságérzékét és így önmagát elsorvadásra ítélte, megtehetné ezt. De mint a német példa mutatja, az élni akarók nem így járnak el. Nem a tudományos igazság elhomályosításáról van szó. Ez a tudomány minden legkisebb munkása előtt is szent marad mindig. Szükséges azonban a polgári, illetőleg nemesi kultúra alatti rétegek vizsgálata is, továbbá a magasabb művelődés magyar jelenségeinek újszempontrú feldolgozása.“¹ Mályusz finom különválasztással nem a Győri Szemle vezetői és életbentartói ellen szól, hanem a tudományos kutatás máról megfélelkezése, módszertani rugalmatlansága ellen. Az olyan folyóiratnak, mely Győr vármegye tudományos feldolgozását tűzte maga elé, nem szabad megfélelkezni az elszakított Felvidék anyagának megismeréséről. A német példa hatalmas ösztönző lehetne itt is: a Deutsche Akademie a felvidéki németiség művelődésének kutatása céljából folyóiratot tart fenn s öntudatot ad annak a német masszának, melynek azelőtt nem volt meg a német összetartozási érzése, s ugyanakkor mi nem adjuk meg a felvidéki magyarságnak a modern tudományos kutatás alapvetésével azt a fundamentumot, melyen ezeréves magyar tudata fennmaradjon.

A Győri Szemléhez hasonló helykutatói programmal indult nemrég a *Folia Sabariensia* (alcíme: *Vasi Szemle*). Évnegyedes folyóirat, mellyel Szombathely is bekapcsolódik a vidék tudományos és kulturális munkájába.¹ Legtágabb értelemben igyekszik szolgálni Vas vármegye helytörténetét: természettudományok területén épúgy, mint szellemtudományoknál. Az első két számban — melyet Vas megye jeles természetkutatója, Gáyer Gyula emlékének szenteltek — túlteng a természettudományi cikk. A 3. számban már találunk néhány igen érdekes, figyelmet érdemlő kultúrtörténeti dokumentumot. Fábrián Gyulától értékes néprajzi tanulmányt a jaki geren-

¹ Mályusz Elemér: I. m. 65. old.

² Szerkeszti: Dr. Pável Ágoston.

csérekéről, archeológiai cikket, történelmi közlést, Szombathely város-esztétikai problémáiról értekezést, Schwartz Elemértől pedig Burgenland magyar neve címmel cikket, stb. stb. A Folia Sabariensia a Győri Szemlénél szélesebb tervet állít maga elé. A történelmi Vas vármegye feldolgozását tűzte maga elé. Tehát az osztrák uralom alatt élő nyugat-magyarországi területet is. Ha szélesebb perspektívát látunk is a Folia Sabariensia előtt, mint amit Győr folyóirata óhajt megvalósítani, a helykutatás modern felfogásában eddig még alig jutott tovább megelőzőjénél. Míg a Győri Szemle, ha pozitivistá szemlélettel is, de alapos és megbízható tanulmányokat adott ki, Szombathely folyóiratában az idézett cikkek mellett találunk olyan értekezést is, melyet korántsem a tárgyilagos megismerés törekvése diktálta, hanem a táji öntudat romantikus elképzelése. Sz. Csorba Tibor cikkére gondolunk: „A kék Dunántúl irodalomtörténete“ elé. Sz. Csorba Tibor a dunántúli irodalom történetének megírásával foglalkozik. Azonban a német kutatás idevágó eredményeiről épügy nem vesz tudomást, mint Farkas Gyula munkáiról: sem A magyar romantikáról, sem pedig a művelődési körzetek vizsgálója számára semmiesetre sem nélkülözhető Táj- és nemzedékszemlélet a magyar irodalomban c. tanulmányáról. Módszeres tanulmányozás helyett megelégszik azzal, hogy az új erdélyi irodalom eredményeire gondolva, felületesen, kívülről megközelítve beszél dunántúli lélekről. „Kell-e külön kötetbe szednünk az egyetemes magyar irodalom történetéből a dunántúliakat? — írja. — Első kérdésünkre megkapjuk a feleletet, ha magunk elé tesszük Magyarország térképét.“ Igen. Csakhogy a hegy- és vízrajzi térképről nem lehet leolvasni kultúrhistoriai adalékokat. A geográfiai szempont — melyet Csorba Tibor felvet ugyan, de bizonyítékokat nem épít rá — csak princípium, Dunántúl önálló kulturális egységének kérdése nem magyarázható meg ezzel a felületes utalással. A kérdés sokkal összetettebb, semhogy ilyen magyarázattal megoldható lenne. Sz. Csorba Tibor cikkéből kiérezzük, hogy elgondolása Kós Károly transzilvanizmus elméletére megy vissza. Kós Károly is Erdély földrajzi különállásából indul ki, de nem egyedül a geográfiai szempontból magyarázza az erdélyiség fogalmát, hanem a földrajzi különállás kapcsán létrejött erdélyi történelemből, mely aztán gazdaságilag és kulturálisan is egyéniséggé predesztinálta ezt a földet. Sz. Csorba Tibor megáll a princípiumnál és nem is kísérli meg, hogy valóban megoldja ezt a szép és szakképzett tudós számára olyan nemes és tiszteletreméltó feladatot.

Megjegyzéseink korántsem annak a tiszteletreméltó mozgalomnak szólnak, melyet a Folia Sabariensia létrehozói olyan tiszta és becsületes szándékkal megteremtettek. Szombathely vállalkozására épügy, mint a győriekre, igen nagy feladatok várnak. Azonban, ha azokat a célokat, melyeket maguk elé tűztek, teljességgel keresztül akarják vinni, a magyar tudomány egyetemes kérdései szempontjából fel kell figyelniük a németység rokon célkitűzésű munkájára. „Mert ha nem, — írja Mályusz idézett cikkében — akkor új viszonyok között valóra válhat Rómer Flóris hat évtized előtti keserű jóslata: Elgázoltatunk vagy

Izenet címmel jelent meg Szegeden egy új folyóirat első száma.¹ „Az Alföldet szeretné megszólaltatni, anélkül, hogy tagadná a szellem egységét és egyetemességét“ — írja a beköszöntő. Az eddig megjelent egyetlen számból még nem láthatjuk, hogy az új magyar szellemiséget, melynek szolgálatára indult, voltaképpen miként is értelmezi. Szegedi kötelességeket tűz maga elé. A folyóirat vezető tanulmánya (Bálint Sándor: Szeged a magyar kultúra történetében) is erre utal. A szegedi jelleget azonban nem viszi végig keresztül. Csak pár írója itteni, csupán néhány cikk foglalkozik helyi kérdésekkel, viszont találunk munkatársai között olyan neveket, akiknek sem az Alföldhöz, sem pedig Szegedhez lényeges közük nincs. Az Izenet érdekessége inkább a szándékban van. Inkább hiányokat észlel, sem-hogy valamelyes kérdés megoldását tűzné maga elé.

Németh László Debreceni Káté-jával szoros kapcsolatot tartva fenn, indult meg a „Válasz“ folyóirat.² Debrecenhez fűződik megindulása, hisz a Debreceni Káté mellett megelőzője az a szerény külsejű, de igen értékes könyvsorozat, melynek Új írók címmel másfél év alatt tizenegy kötete látott napvilágot. A Válasz azonban sokkal mélyebben igyekszik belenyúlni a jelen kérdéseibe annál, hogy megelégednék egyetlen város helyi érdekeinek szolgálatával. Ott van a hangsúly a vidéken, de ahogy nem egyedül Debrecen, ugyanúgy nem pusztán a vidéket akarja szolgálni. „Meg kell szüntetni a bénító ellentétet, föl kell emelni a fővárost és a vidéket egy közös oromra, nem lagymatag kiegyezések semmitmondó szürkeségébe, hanem komoly termékenyítő összetételbe... Ha kell, fővárosellenes, s ha kell, vidékellenes. Tiszteli és számontartja a földrajzi integritást, de tiszteli és számontartja ennek föltételét, a lelki integritást is ... igazi célja, hogy a magyarság önismeretét fejlessze, európai tájékozódását tökéletesítse, a fiatalokat munkára sarkalja, a kisebbségi sorban élő magyarokat magyar hídfőkké szervezze.“ Számontartja a vidék szellemi életét. Körkérdéseket küld szét az ország különböző városaiba, melyekben adatszerű beszámolót kér a helyi kulturális viszonyokról. De számon óhajtja tartani mindazt, ami a magyarság égető kérdései közé tartozik. A lap jellege az essai-szerű cikkek irányában halad. Verset, novellát csak elvétve közöl. Második számában már határozottan kibontakozik törekvése. Egyik oldalról a nemzeti gondolatnak a népi talajba való visszahelyezése, de vallja, hogy: „A népies irány minden érdeme és jelentősége dacára nem monopolizálhatja irodalmi életünket. Szép és elodázhatatlan feladatot jelent magyar szempontból, de egyes művelői sok hajlamot árulnak el arra, hogy irodalmi vonatkozásban állítsák fel az extra Hungáriám non est vita elvét. A népies irány csak részlet, nem pedig totális program lehet, kiépítésre és variációra szorul, öncélú magyar szellemi élet a XX. század Európájában elképzelhetetlen, tehát az eddig ugyancsak kevés méltánylásra talált európai szempontok kimunkálására is súlyt kell helyoznünk.“³ A Válasz a háborúutáni

¹ Szegedi folyóirat az új magyar szellemiség szolgálatára. Szerkeszti: Berczeli Anzelm Károly.

² Szerkeszti: Fülep Lajos, Gulyás Pál és Németh László.

³ Pongrácz Kálmán: Magyar Irodalompolitika. (Válasz, 2. szám.)

fiatalságnak kétségtelenül első folyóiratmegnyilatkozása, melyben valódi korraébredés minden romantikától mentesen nyilatkozik meg.

Említettük, hogy a vidéki mozgalmak nem elsősorban irodalmi téren nyilatkoznak meg, esztétikai szempontokkal eltévesztett lépés volna feljűk közeledni, sokkal inkább politikai és kulturális megfontolásokat igényelnek. Ez az új nemzedék Ady, Móricz, Szabó Dezső, Bartók és Kodály alkotásain keresztül a nacionalizmusnak új értelmezéséhez jutott el. Ez az új nacionalizmus a népi értékek felszívására törekszik, de mint Pongrácz szavaiból is kitetszik, a Válasz mozgalma, mely kifejezője ennek a gondolatnak, nem veszik el az egyoldalú népszemléletben, hanem európai humánus értelmezést óhajt neki adni. Kulturális téren a vidék műveltségének emelésére törekszik, s így építő munkája szem előtt tartja a decentralizáció érdekeit. Az első indító, Szabó Dezső szavait idézik: „Magyarországon az irodalom legégetőbb és legnagyobb kérdése a közönségnevelés. A magyar olvasó szellemi színvonalának emelése nélkül irodalmi téren előbbrejutni nem tudunk, mert a közöny és megnemértés legkiválóbb íróinkat fogja hallgatásra vagy szellemi emigrációra kényszeríteni.”¹ Vidéki városaink műveltségi állapota még ma sem emelkedett annyira, hogy elbírna önálló életű, decentralizálódott irodalmi életet. Ha a háború utáni mozgalmak irányvonala elsősorban irodalmi stílusterékvés lenne, nem gondolhatnánk arra, hogy valamikor is kifejlődjék vidéki városaink irodalma. A vidék mozgalma napjainkban így nemzeti mozgalommá szélesedik, azonban a Válasz munkája mellett — amelyet témánknál fogva a vidék mozgalmi közül kiemeltünk — szükséges, hogy a szaktudomány is elvégezze korszerű helykutatói munkáját, ami egyúttal megadja a Győri, Vasi és más Szemléknek is korszerű létalapját.

TOLNAI GÁBOR

¹ Pongrácz; i. m.